

Polański, Hitchcock, Lynch ja Kafka

Pinguta palju tahad, tavapärasest suuremat meediakajastust rahvusvaheliselt nimeka kunstniku Eestisse toomisega ei kaasne.

INDREK GRIGOR

Tartu valgusfestivali (TaVa) näitus „Vaakum kui mõtteviis“ Nooruse galeriis 24. X – 11. XI ja Tartu Kunstimajas kuni 18. XI. Kuraator Kiwa, kunstnikud Carl Michael von Hausswolff (Rootsi), Liisa Hirsch, Tammo Sumera, Kristel Saan, Johannes Luik, Aivar Tõnso ja Tundmatu Kunstnik.

Nii nagu kahe aasta eest, mil Tartu valgusfestival toimus esimest korda, nii paistab ka tänavuse festivali kujutava või galeriikunsti programm silma sõltumatusega kuraatoritest, mis ilmselt on sama palju ruumi kui osalejate teene. Linnakeskkonnas valgusega mängiv installatsioon on autori kavatsustest olenemata demokraatlikum ja speaktaakli osatähtsus ekspositsioonis suurem kui galeriisse varjatud teostel, millele institutsionaalne kate pakub märksa paksemat tõlgendusvõimaluste kihti. Selle vahetegemisega ei taha ma midagi öelda TaVa linnaruumi valgusekspositsiooni kohta, mille kohta olen kiitvaid sõnu kuulnud, ent mida mul paraku näha ei õnnestunud. Eesmärk on kiita festivali korraldajate otsust kureerida avaliku ruumi ja galerii näitusi üksteisest sõltumatuna.

Kuraatoripositsioon

2016. aastal kureeris TaVa galeriiekspositsiooni – mis nagu toona, nii ka seekord hõlmab Tartu Kunstimaja ja Nooruse galeriid – Tanel Rander, kelle kuraatoritegevus on võrdlemisi lahutamatu Randeri kui kunstniku huvidest ja töövõtetest. Nii esines näitusel liberaalse kapitalismiga võitlev vasakradikaalne aktivist Aukštasis Moxlas Leedust kõrvuti Tartu skulptori Jevgeni Zolotkoga, kes otsis Nooruse galeriis lunastust oma pattudele. Näituse „Töötatud valgus“ juhtmõtteks oli toona valgustuse läbikukkumine: subjekt, kellele valgustus oli adresseeritud, ei kandnud enam valgust, vaid oli valgustuse käigus kaduma läinud.

Kristel Saani installatsioon „Jänese omanike kogunemine“ on kui suur üsa, kuhu vaataja saab siseneda. Kunstnik Kristel Saan väljub oma installatsioonist.

Annika Haas

Kiwa, kes kureeris tänavust näitust „Vaakum kui mõtteviis“, on samuti nagu Rander kureeriv kunstnik, kelle kuraatori- ja ka kirjastajategevus on lahutamatult seotud tema kui kunstniku huvide ja eelistatud töövõtetega. Ma ei ole kindel, kas TaVa korraldajad näituse kuraatorit valides seda arvesse võtsid, ent see loob omapäraseid paralleele möödunud ja tänavuse festivali vahel. Otsides siit edasi paralleele varasemate Kiwa kureeritud näitustega, meenub esmalt „Tekstist masinani“ Rael Arteli galeriis Tartus (2007), millel on kaudselt samalaadne lähtelugu valgusfestivali näitusega. Kui viimasel korral tuli ettepanek näitust kureerida TaVa korraldajatelt, siis näitus „Tekstist masinani“ sai teoks Rael Arteli töökel, kelle Tartu linnaraamatukogu keldrigalerii näituste üheks juhtteemaks oli tekst.

Kiwa kui kuraatori kunstnikuga töötamise eripäraks elik tinglikuks näituse eeltöök on kunstniku-staari ilmumisest teadaandmine ühismeedias. Eriti efektselt töötas see Istvan Kantori näituse „Mässav neoist“ (2012) ajal EKKMis, kus Kantor ise oma „punk ei ole surnud“ olemuse ja raudhammastega Facebooki uudisvoole suurepäraselt materjali pakkus. Sealjuures ei saa kuidagi väita, et promo oleks põhjendamatu, Istvan Kantor on sama mõjukas figuur alternatiivsel kultuuriväljal nagu TaVa 2018 peaesineja Carl Michael von Hausswolff, kelle näitus on Nooruse galerii ruumides. Nii nagu Kiwa varasemad katsed rahvusvaheliselt tunnustatud kunstnike Eestisse tuua – „Tekstist masinani“ näitusel osalesid teiste rohkem ja vähem tuntud eesti ja ülejäänud maailma kunstnike seas ka Vadim Fiškin ja Hans Hemmert – nii näib ka seekord, et uudiskünnist ületavat avalikku huvi Eestisse toomisega ei kaasne. Sealjuures ei saa väita, et Kiwa oleks midagi tegemata jätnud. Al Paldroki korraldatud *performance*-festivali „Diverse Universe“ ajal on Tartus esinenud legendaarne poeet Ron Whitehead ja ka Andy Warholi kultusfilmi „Uni“ peosatäitja John Giorno. Asi ei ole kindlasti ka Tartus kui provintsis. Martin Greed Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumis või Tallinna Kunstihoones – kusjuures viimasel juhul Turneriauhinna võitnud tööga – ei tekitanud samuti tavapärasest suuremat meediakahinat. Ühtlasi ei saa ka väita, et Kiwa toodud autorid oleksid liiga avangardsed. Suurmeeste elulugudel ei ole vähemalt eesti kujutavas kunstis millegipärast kandepinda, mida iseloomustab kujukalt asjaolu, et Eesti hipipõlvkonna kummardamine, mida Kiwa koos Terje Toomistuga on arendanud, näib märksa suuremat huvi äratanud olevat.

Samas tundub mulle näituse „Vaakum kui mõtteviis“ puhul, et Kiwa üritab osalejate potentsiaalset kultuslikku staatust kasutada kui madalaimat ühisnimetajat.

Turunduslikult küll mõistlik, ent olukord muutub kentsakaks. Nii nimetab ta Tartu Kunstimaja monumentaalgaleriis eksponeeritud Liisa Hirschi installatsiooni „1:55:05“ juures tähtsa faktina, et päevavalguse vähenemisega muutuvat heli genereeriva süntesaatori on ehitanud Härmo Härm, kes on muu hulgas Kaarel Kurismaa ja Sven Grünbergi elektrooniliste masinate tehnoloog. Ta ehitas Eesti esimesed süntesaatorid ja Nõukogude Liidu esimese lavasüntesaatori (seda on vaadata Kiwa näitust tutvustavas videos YouTube'is).

Valgusfestivaliga samal ajal, ent selle programmist sõltumata võis Tartu Uues teatris kogeda Martin Rästa heli- ja valgusinstallatsiooni „Vahevald“, kus vaataja suleti veerandtunniks kontrollitud keskkonda, luues nii helikunsti kogemise seisukohalt puuga-pähe-olukorra. Selgelt artikuleeritud algus ja lõpp on väga tõhusad vahendid narratiivi edastamiseks. Seda oli Rästa installatsiooni vahetust tagasisidest ka tunda, kui üks lavastuse külalistest võttis kogetu kokku tõdemusega, et pärast surma tuleb üks mees ja ütleb: „Aitäh. Nüüd võite üles tõusta.“ Liisa Hirschi heliinstallatsiooni, mille helimaastik keskendub päikesetõusu ja loojangu vahelisele ajale ja seda isegi mitte päeva-, vaid kogu näituse lahtiolekuajal, nõuab vaatajalt palju suuremat omapoolset panust. Nii on Kiwale väga raske ette heita, et ta üritab Hirschi laest rippuvatele, ühtlaselt

mürisevatele kõlaritele anda kultuuriloolist kaalu, mis ehk vaataja sellele tööle kauemaks tähelepanu pöörama paneks. Kuigi Hirschi installatsioonist märksa enam vajab seda Aivar Tõnso heliinstallatsioon „Miraaž 2.0“, mis katab kogu Tartu Kunstimaja suure saali, ent on seda enam nähtamatu.

Kiwa esitab Brion Gysini „Dreamaschine“ ehk „Unenäomasinat“ kui esimest kunstiteost, mis on mõeldud kinnisilmi vaatamiseks.

Annika Haas

Tartu rahu

Kiwa kuraatoripraktika iseärasuseks on ka projekti kandev mõiste. See võte iseloomustab nii tema personaalnäitusi, nt „0-protseduurid“, kui ka kuraatoriprojekte. Istvan Kantori näituse puhul oli tegemist Eesti esimese neoismi näitusega. Valgusfestivali fookuses nii ülekantud kui ka otseses tähenduses on „Dreamaschine“ ehk „Unenäomasin“. Pöörlev silinder, mille sisemusest kiirgavat valgust lõikab rütmilise sagedusega silindri läbipaistvate osade vaheldumine läbipaistmatutega. Kiwa esitab Brion Gysini masinat kui esimest kunstiteost, mis on mõeldud kinnisilmi vaatamiseks. Masina efekt seisneb läbi suletud silmalaugude kumava valguse moodustatud mustrites, mis mõjuvad psühhedeelse nägemusena. Suurem osa Kiwa enese loomingust keskendub objektidele ja protsessidele, millega otsitakse füüsilisest maailmast vastet absurdiluule olukordadele, nagu osutatakse näituse pealkirjaks valitud „Vaakum kui mõtteviis“ abiga. Aldar Talviste *alias* Psaike luulerida võib lugeda kui kriitilist metafoori, ent Kiwa käitluses tuleb seda lugeda sõna-sõnalt järjest rohkem enesesse suunatud maailmatajuna (Kiwa mainis selles kontekstis ka Tartu rahu), mille paralleeliks Kiwa enese loomingus on näiteks maal, mis kujutab mikrofonile asetatud kõrvaklappe („Sulgudes“) või teineteist salvestavaid mikrofone („Paus“). Ent kes Kiwa loominguga varem on kokku puutunud, see teab, et absurdi takerdumisega kaasnev keele vakatamine ei ole mitte läbikukkumine, vaid pääsemine. „Üks on nulli valvur“ sedastab Kiwa Johann Köleri „Truud valvurit“ parafraseeriv kollaaž. Juhtides seeläbi tähelepanu asjaolule, et millegi puudumisest – nullist – teadlikuks saamine eeldab millegi olemasolust – ühest – teadlik olemist.

Null kui valguse puudumine

Suurem osa Tartu Kunstimaja ekspositsioonist räägib nulli ja ühe suhtest. Valguse puudumisega pimeduses kaasneb hirm, ent samas ka rahu. Samalaadsel binaarsel koodil nagu unenäomasin töötab ka Johannes Luige „Hämarala“: kui külastaja siseneb valgesse kuupi, kasvab pimedus eredaks valguseks, et siis taas kustuda. Kujundi sümbolism jääb sealjuures tabamatuks. Pimedus ei tundu kordagi nii lõputult sügav kui näiteks Jaanus Samma teatri loožist avanev vaade

installatsioonis „NSFW. Esimehe lugu“ ega valgus kunagi nii ere kui Daniel Kemeny ja Marusoo vormiliselt samalaadses installatsioonis „The Ultimate Encounter Zone“ ehk „Ülim kohtumistsoon“, milles viibimine oli valguskülluse tõttu füüsiliselt valus. Kas üritas Luik, nagu ka Hirsch, juhtida vaataja tähelepanu üleminekufenomenile või olid kujunditena tähtsad just ekstreemsused – pimedus ja valgus?

Mõnevõrra peenetundelisem on von Hauswolffi näitus Nooruse galeriis, ehkki sisimas on samuti tegemist nähtamatu nähtavaks tegemisega. Video „Stockholmi elektrikistiku elektromagnetilise välja spektrogramm“ (1996) on ostsillograafi salvestis, helitehnikaga kokkupuutunudele tuttavast 50 Hz sagedusega elektrivõrgu undamisest, mis on nii argine, et selle filtreerimiseks on mitmes helisalvestustarkvaras sisse ehitatud sihtotstarbeline filter. Ent von Hauswolffi spektrogrammi video tekitab paratamatult seose paranormaalsete nähtuste uurijate seas märkimisväärse rahvusvahelise tuntusega Eesti päritolu Friedrich Jürgensoniga. Kirju elukäiguga Jürgenson avastas 1959. aastal, toona Rootsisis elades, et lintmagnetofoni salvestisel on peale linnulaulu raskesti tuvastatavalt, ent piisava keskendumise korral selgelt kuuldav ka tema surnud isa hääl. Sellega pani ta alguse paranormaalsete uurimissuunale – elektrilise heli fenomenile (*ELECTRIC VOICE phenomena*, EVP). Nooruse galerii näitusel tähistab seda lugu samuti tuntud paranormaalsete nähtuste uurija Claude Thorlini foto Friedrich Jürgensonist, kes ilmutas end oma matusepäeval Thorlini teleriekraanil, olles sellest kolleegi eelnevalt telepaatiliselt hoiatanud, et too teaks fotokaamera valmis panna. Ehk kui teil järgmine kord plaadimängija maandusega probleeme tekib ja kõlarid undama hakkavad, kuulatage tähelepanelikult, mis info elektrivõrgus liigub.

Uinuv mõistus sünnitab koletisi, ent olukorda tuleb vaadelda avali silmi. Kuigi Nikola Tesla – kelle parasjagu töös ja seetõttu efektsete välkudega ümbritsetud mähiste pildid on osa von Hauswolffi installatsioonist – ei suutnud tõestada, et atmosfäärist saab voolu ammutada ning ta oma eluõhtul hulluks kuulutati, ei saa salata, et tegemist on geniaalse leiutajaga, kelle kõige sõgedamaidki ideid ei maksa kõrvale heita ega olegi prügikasti visatud.

Ajaloolisi kujusid ja kujundeid on von Hauswolffi näitusel veel omajagu, nii näib kogu näitust juhtivat sürrrealistlik idee sürrrealistist kui kõige sürraalsemast nähtusest.

Mulle tunduvad Kiwa enese märksa poeetilisemad ja kirjanduslikumad zenbudistlikud mõtteuperpallid südamelähdasemad ning neil, kes samuti tunnevad, on võimalus Tartu Kunstimaja suures saalis pugeda tagasi üsasse, kust me kõik tulnud oleme (Kristel Saan „Rabbit Owners Meeting“ ehk „Jänese omanike kogunemine“) ning loota, et see kitsas kutsuv ava on pääs Alice'i juurde peegli taga maailma.